

תוכן הליבה מה ללמד על עמיות יהודית?

הדרך בה נושאים אלה מועברים היא שעושה את ההבדל בין חוויה חינוכית המשקפת את ההשקפה והפדגוגיה של העמיות, ובין השקפות ופדגוגיות מסורתיות יותר. כפי שהדגשנו בהקדמה הפדגוגית, ההשקפה של העמיות שמה דגש על היצירה הציוויליזציונית של היהודים כעם, תוך התמקדות בסיפורים של אנשים, משפחות, קהילות ופירותיה של מסורת עמוקה של השתייכות קולקטיבית ואחריות.

השקפה זו מדגישה גם את היות התלמידים שלנו חלק פעיל מקולקטיב עולמי, ואת יכולתם לתרום לשגשוגו העתידי של העם.

לפי גישה זו אנו מאמינים שחינוך לעמיות יהודית הוא רחב יריעה ובמצב אידיאלי כולל את היסודות המכוננים הבאים (ללא סדר מסוים):

- קהילה
- ברית
- ערכים
- חיים יהודיים בני זמננו
- הדת היהודית
- היסטוריה
- טקסטים מהמקורות (כולל התנ"ך וכתבים רבניים)

בהקדמה הקונספטואלית של ארגז כלים זה הצענו מספר תשובות לשאלה מדוע ההתייחסות לעמיות היהודית היא חשובה, ואפילו קריטית, עבור מחנכים ומנהיגים יהודיים.

בהקדמה הפדגוגית הסברנו איך מחנכים לעמיות יהודית. מה הם אם כן תחומי התוכן החשובים ביותר של תכנית לימודים של עמיות יהודית?

כשבאים לתת תשובה לשאלה זו, חשוב להדגיש בראש ובראשונה את רבגוניותם של תכני הליבה של העמיות היהודית. לימוד של עמיות יהודית הוא הרבה יותר מאשר העברת אינפורמציה אודות מי הוא העם היהודי היום (אפילו בהינתן המגוון הקיים בו) והיכן ניתן (או היה ניתן) למצוא אותו.

המיפוי, הדמוגרפיה ומציאויות החיים השונות של היהדות הם בהחלט חלק מהתמונה הכוללת אך בעינינו הם אינם בשום אופן החלק היחיד (או אפילו החשוב ביותר) ממרכיבי הליבה של חינוך לעמיות יהודית.

תוכן הליבה של החינוך לעמיות יהודית

הגישה שלנו לתוכן של חינוך לעמיות יהודית אומרת שרבים מהנושאים שנצפה למצוא בחינוך יהודי צריכים גם להיות חלק מהחזון ומתכנית הלימודים לחינוך לעמיות יהודית.

הקיבוצית. הרוח השיתופית הייתה מרכיב בלתי נפרד מהציוויליזציה היהודית לאורך ההיסטוריה וברחבי העולם.

תפקידו של המחנך בהקשר זה הוא מיצוב הקהילה היהודית הבודדת כתא בתוך הגוף הכולל של העם שמכונן וגם מבטא את העמיות. הכוונה אינה בקהילה לשם הקהילתיות, אלא בבניית קהילות מוכוונות-ערכים שביחד יוצרות את העם בצורתו הגלובאלית, וגם מבטאות את מהותו.

באופן דומה, ההבנה שעמיות מכוננת את הקהילה היהודית ואת שלל המוסדות שלה (כמו הפדרציות, מוסדות הדת והמרכזים הקהילתיים) יכולה לסייע בהבנת היות הקהילה המקומית ביטוי של העמיות היהודית.

- יצירות תרבותיות (כולל ספרות, מוזיקה ואומנות)
- השפה העברית

- ישראל (כחזון והמפעל של העם היהודי)

כל המרכיבים יכולים להתקיים כעומדים בזכות עצמם בתור נושאי לימוד, אך אנחנו מתעניינים בהקשר בו הם חוברים יחד על מנת ליצור את האתוס הקולקטיבי. בהמשך נתייחס לכל אחד ממרכיבים אלה, נציין את צורת ההעברה שלהם מנקודת המבט של העמיות, ונציע קו מחשבה לתפקידו של המחנך.

היסודות המרכיבים את העמיות היהודית

קהילה

ברית

ברית מתייחסת להתחייבות לקיום העם היהודי למען ייעוד מסוים, ולא רק לצורך המשך הקיום עצמו. הברית היא הדבק המחבר את העם היהודי אל עצמו ואל השליחות המשותפת בהפיכת העולם למקום טוב יותר.

הבנה זו מבוססת על ההנחות שהעם היהודי אינו רק מושג מן העבר, וכן שהוא אינו ישות עם אג'נדה פרטיקולריסטית גרידא. העם היהודי צמח מתוך היסטוריה מסוימת, ככוח חיובי עם מטרה בעולם. במבט ראשון, נראה שהמדובר בשתי התחייבויות: הראשונה לעם היהודי, והשנייה לשליחות הרחבה יותר שיש לו.

עם זאת, שתי התחייבויות אלה קשורות אחת בשנייה: העם היהודי ימשיך לשגשג כל עוד אלה החברים בו ירגישו שעצם חברותם בו מקדמת את הטוב שבמין האנושי יחד עם קידום העם עצמו. ההכנסה של תוכן ערכי מעשי לעמיות הוא אתגר עבור כל דור ודור.

תפקידו של המחנך הוא להעצים את ההזדמנות שניתנת לתלמידים להוביל את הדיונים במטרות שמצדיקות את

אחד המאפיינים הייחודיים של הקיום היהודי לאורך ההיסטוריה הוא מקומה ותפקידה של הקהילה בחיי היהודים. לאחר אובדן הריבונות והשליטה בארץ ובירושלים בזמן הקדום, היהודים התמקדו בפיתוח הקהילה המקומית כמסגרת החברתית הבסיסית, שהייתה אחראית באופן נרחב לחייהם ושלומם של חבריה.

כפי שתיארנו בדיון באחריות המשותפת, הקהילה טיפלה באדם היהודי מרגע לידתו ועד למוותו (כולל בקבורה שלו) ולא השאירה שום חלק של החיים האישיים או הקהילתיים ללא טיפול. הדבר היה נכון עבור הקהילות היהודיות מכל קצוות העולם. נראה שמרגע אובדן הריבונות מממלכה, כל קהילה הפכה ל"ממלכה" קטנה בזכות עצמה, שתיפקדה כפתרון זמני עד לבוא הגאולה.

חשוב לציין שההתמקדות בקהילה חשובה גם במונחים בני זמננו. לדוגמא, ראוי לדון וללמוד את האופן המרשים בו נבנתה הקהילה היהודית אמריקאית (וקהילות אחרות) במהלך המאה ה-20, כמו גם את סיפורה של התנועה

בכל העולם. יש למצוא מקום לכל אלה בכל תכנית לימודים העוסקת בעמיות יהודית.

תפקידו של המחנך כאן הוא ליצור מסגרת והזדמנויות לחשיפת התלמידים לסוגים שונים של יהודים ולציוויליזציה היהודית הרחבה והמגוונת בעולם. מפגשים ומסעות יהודיים הם כלים טובים במיוחד, אך הם אינם היחידים.

הדת היהודית

אנחנו מניחים כי כל בני העם היהודי הינם חברים בדת היהודית, אפילו אלו שעבורם הדת אינה מרכזית לזהותם. ואכן, היסודות מהם צמחו הנכסים התרבותיים והאזרחיים של העם באים מהמקורות הדתיים ומהמורשת, ואפילו ביטויים חילוניים-אוניברסאליים עכשוויים מוצאים את מקורם בכתבי הליבה היהודיים.

לפיכך, היהדות כדת הינה מרכיב חשוב של העמיות היהודית, אך אין היא מספיקה לצורך הבנה מלאה של מושג ותפיסת העמיות. בשל כך, חשוב לכלול מרכיב העוסק בדת היהודית בתכנית לימודים העוסקת בעמיות יהודית, ולו רק בכדי להכיר בכך שמתוך השקפה של עמיות חברות בעם אינה מוגדרת או מוגבלת ע"י התוכן של האמונה הדתית של כל פרט. מכך נובע שיהודי חילוני ויהודי חרדי מחזיקים שניהם בפרקטיקות שונות של יהדות הראויות, כל אחת בתורה, שילמדו ויביעו אותן. בהקשר זה, תפקיד המחנך הוא לאפשר לתלמידים להתנסות בדת כמקור למכנה המשותף שלנו, ובאותו הזמן לעודד פלורליזם של התבטאויות ודעות.

היסטוריה יהודית

ההיסטוריה היהודית היא מרכיב ליבה של הזיכרון הקולקטיבי שמרכיב את האתוס של העם היהודי ואת התחושה של גורל משותף. מנקודת מבט של העמיות, הנקודה החשובה היא אימוץ ההיסטוריה היהודית על ידי היהודים – בתור הסיפור

הברית. מה מבחינתם מעניק משמעות לברית? מה צריכות להיות המטרות שינחו את העם היהודי בדורות הבאים?

ערכים

עקרונות היסוד שהנחו את העם היהודי באים לידי ביטוי בכתבים, בטקסים, בהלכה ובמנהגים.

הם כוללים קהילה, אמת וצדק, חסד, חינוך, כבוד ועוד. בהקשר של עמיות יהודית, נראה שהערכים הרלוונטיים ביותר הם צדק וצדקה. ערכים אלו הובעו בעוצמה הגדולה ביותר בימי קדם במילותיהם של הנביאים ישעיהו, ירמיהו, עמוס ואחרים, שנתנו דוגמא אישית לרדיפת צדק וקריאת תיגר על הסדר החברתי. חלק משמעותי מהאתוס הקולקטיבי היהודי הוא שהמחויבות לצדק ולצדקה לא תסבול התעללות ויחס בלתי הוגן לבני אדם (ובעלי חיים). העניין היהודי העכשווי בתיקון עולם הוא הביטוי החדש ביותר לגישה שאינה מסכינה עם הסטאטוס קוו ומנסה ליצור שיפור אצל כלל הנזקקים לו.

יתכן והחלק המתגמל ביותר בחינוך לעמיות יהודית הוא שיתוף התלמידים ברעיון שהאתוס של פעולה חברתית הוא מרכיב ליבה בעמיות יהודית. ההיסטוריה נותנת לנו שפע של דוגמאות שיכולות לגרום לכל יהודי לחוש גאווה בחלק זה של המורשת שלנו. חיבור של חלק זה בעבר עם הזדמנויות להביע ערכים אלו בעתיד הוא אתגר עשיר ומעורר השראה עבור כל מחנך.

חיים יהודיים בני זמננו

בכדי להשתתף באופן פעיל בעמיות יהודית בזמננו (ובעתיד), הכרחי להבין מיהו העם היהודי היום, על כל רבגוניותו ועושרו. התרבויות בהן בנו היהודים את קהילותיהם, האתגרים והחידושים בהם הם מעורבים וביטוי הערכים היהודיים שלהם מובעים בעושרם של החיים הקהילתיים היהודיים

יצירות תרבותיות

לאורך השנים התפתח מעגל של יצירות תרבותיות יהודיות המקיף את המעגל הפנימי של הטקסטים המסורתיים רבניים-תורניים, שעיצב באופן משמעותי את הזהות היהודית הקולקטיבית.

מוזיקה, פולקלור וספרות (ויצירות נוספות) מאפשרות ליהודים לבחון נושאים עכשוויים המעסיקים אותם מנקודת מבט יהודית, ולתרום נדבכים נוספים לחכמה היהודית. לדוגמה, לסופרים ש"י עגנון ויצחק שבסיס זינגר הייתה השפעה עצומה על התודעה היהודית במאה העשרים.

באופן דומה, הספרות והמוזיקה העברית המודרנית מבטאת ומעשירה את הזהות הישראלית-יהודית (העברית). משוררים, אמנים, יוצרי סרטים ועוד יצרו פלטפורמות שיח שונות המשמשות בסיס לדיאלוג הנוכחי על היהדות ובין היהודים.

למחנכים יש תפקיד קריטי בהבאת התרבות היהודית, על שלל ביטוייה, לתלמידים ולציבור הרחב. המחנכים יכולים לפתוח לתלמידים שער אל העושר המופלג של היצירה התרבותית היהודית שיכול לספק מפתחות לפענוח העתיד היהודי.

עברית

בדרך כלל אין מעריכים מספיק את תפקיד העברית בהפיכת העמיות היהודית לייחודית ומיוחדת.

מקומה של העברית הוא ראשית כל סימבולי. זוהי שפתו של העם היהודי, של הטקסטים המרכזיים שלו, של הליטורגיקה ושפת הדבור שלו לאורך הדורות, ללא קשר לפאזורה או לתקופה. היום עברית היא גם שפתה של המדינה היהודית, היכן שכמחצית מהאוכלוסייה היהודית עושה בה שימוש יומיומי לתקשורת ויצירה תרבותית. זוהי השפה שמחברת

הקולקטיבי שלהם, הטומן בחובו משמעות סמלית. הדגש הוא בדרך כלל על הרעיון של זיכרון קולקטיבי, ולא היסטוריה במובן הפורמאלי שלה (ראו בתור דוגמא את השולחן בעל חמש הרגליים של אינפלד). דוגמאות כמו "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" ממחישות הן את מרכזיות בניית הזהות הקולקטיבית והן את חשיבות ערך החופש עצמו.

המחנך צריך להתמקד בהיסטוריה כסיפור הייחודי של היהודים כעם ולהעלות את השאלה – כיצד העמיות היהודית תרמה משמעותית להישרדותו הארוכה של העם היהודי וליכולתו להתחדש ולפרש את עצמו מחדש לאורך ההיסטוריה? מה אנו יכולים ללמוד מההיסטוריה היהודית שיוכל לעזור לנו להתקדם אל עבר העתיד?

טקסטים מהמקורות

היהודים זכו בתואר "עם הספר" בגלל הכבוד שהם רוחשים למילה הכתובה ולחכמה של הדורות הקודמים. גישה זו יצרה תרבות של למידה, וניסיון לקבל הנחיה מטקסטים עתיקים בהתמודדות עם אתגרים חדשים.

במקרים מסוימים ההתבססות הייתה על האמונה הדתית, ובאחרים – תוצאה של כבוד וסקרנות אינטלקטואליים. היו גם כאלה שלמידת הטקסטים היהודיים הייתה עבורם דרך להתחבר עם העם היהודי. ושוב, התחושה היא שמה שמאחד את כל המקרים הללו הוא החיבור שלהם לעולם המלא של הטקסטים יהודיים.

מחנכי העמיות היהודית מאמינים שהטקסטים היהודיים שייכים באופן שווה לכל היהודים, ללא קשר לרקע שלהם או לאמונותיהם הדתיות. הם מעודדים את כל התלמידים לחפש תובנות, חכמה והנחיה מטקסטים השייכים לכל אחד ואחד מהם כחברים בעם היהודי, ואף לתרום להם.

ישראל באיחוד העם היהודי למשך כמעט 2000 שנות גלות, היא משמשת כיום כמדינה של העם היהודי. ישראל היא גם המקום בו לראשונה מזה 2000 שנה מתמודד העם היהודי עם סוגית הריבונות. היותה של ישראל החזון והמפעל של העם היהודי וביתם הנוכחי של מחצית מהעם היהודי, מעמיד אותה ואת אופייה בלב סדר היום של העם כולו.

לשינוי דרמטי זה של המאה ה-20 הייתה השפעה עצומה על העמיות היהודית. הזדמנויות חדשות רבות נוצרו, יחד עם אתגרים חדשים לעמיות היהודית (בהם אנחנו דנים בחלקים אחרים של ארגון כלים זה). איך ממשיכה ישראל להיות מרכזית בחיים היהודיים ברחבי העולם היהודי? איך מפיחה המדינה חיים בעם היהודי? איך מפיח העם חיים במדינה?

תפקידו של המחנך כאן הוא להעלות שאלות מפתח ולבחון את המורכבויות של היחסים בין ישראל ויהודי העולם.

יהודים מרחבי העולם עד לרמה מסוימת, ומאפשרת ליהודי מקסיקני, למשל, לתקשר עם יהודים אוסטרלים. סיפורה של תחיית השפה העברית הינו גם דוגמא מעוררת השראה לאופן בו העם היהודי (בהובלת מנהיג בעל חזון, במקרה זה) נטלו כלי תרבותי עתיק והפכו אותו לשיטה חדשה וחיה ליצירת תרבות חדשה.

בעמיות יהודית אנחנו ממליצים על שילוב העברית כפרקטיקה של עמיות באופן הנרחב ביותר עד כמה שניתן. מחנכים יכולים לאתגר את התלמידים בשאלת החשיבות של היותם חלק מ"בעלי" שפה שיכולה לחבר אותם ליהודים ולתרבות ולהיסטוריה היהודית במשך הזמן וברחבי העולם.

ישראל

כפי שתיארנו בשער העוסק בה, ישראל הינה מרכיב ליבה ביהדות, יחד עם התורה והעם. מעבר לתפקידה הסמלי של